

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2022.1-2-4.7>

Миколасць В. А.,
доктор юридичних наук,
доцент кафедри приватного права
Державного податкового університету
ORCID: 0000-0002-2346-3994

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

CIVIL LIABILITY FOR VIOLATION OF ENVIRONMENTAL LEGISLATION

Стаття присвячена дослідженню питання цивільно-правової відповідальності за вчинення правопорушень проти довкілля. Серед глобальних проблем сьогодення є й залишається проблемою раціональне використання природних ресурсів, відтворення, охорона навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки. Важливість та багатогранність охорони довкілля обумовлюється тим, що подальше існування людства залежить саме від розв'язання питань щодо забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища. Нині питання безпечного довкілля як ніколи гостро стоїть перед Україною, що пов'язано зокрема з військовим діянням на нашій території, які спричиняють непоправні наслідки для навколишнього природного середовища в цілому та окремих природних ресурсів у зв'язку із щоденною руйнацією інфраструктури та підприємств, в тому числі, небезпечних, масовими захороненнями на наших територіях, підривами та пожежами лісів та полів, що у свою чергу забруднює чи погіршує абсолютно всі природні ресурси держави.

В статті досліджено інститут юридичної відповідальності та її аспекти: позитивну (перспективну) та негативну (ретроспективну); проаналізоване законодавство, що є правовою основою та підставою для застосування цивільно-правової відповідальності; проаналізовано особливості цивільно-правової відповідальності за екологічні правопорушення; визначено підстави та порядок застосування цивільної відповідальності за порушення екологічного законодавства; окреслено способи визначення розміру шкоди для обчислення збитків, заподіяних екологічними правопорушеннями.

Застосування юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства слід вважати одним із юридичних чинників на шляху до забезпечення екологічно збалансованого природокористування, дотримання екологічного правопорядку та охорони навколишнього природного середовища.

Ключові слова: цивільно-правова відповідальність, юридична відповідальність, навколишнє природне середовище, відшкодування шкоди, екологічні збитки.

The article is devoted to the study of the issue of civil liability for committing offenses against the environment. The rational use of natural resources, reproduction, protection of the natural environment and ensuring environmental safety are and remain among the global problems of today. The importance and multifaceted nature of environmental protection is determined by the fact that the future existence of humanity depends precisely on the resolution of issues related to ensuring ecologically and technogenically safe living conditions of citizens and society, preservation of the natural environment. Currently, the issue of a safe environment is more acute than ever before Ukraine, which is connected in particular with military actions on our territory, which cause irreparable consequences for the environment as a whole and certain natural resources in connection with the daily destruction of infrastructure and enterprises, including including dangerous, mass burials in our territories, explosions and fires of forests and fields, which in turn pollutes or deteriorates absolutely all natural resources of the state.

The article examines the institution of legal responsibility and its aspects: positive (prospective) and negative (retrospective); the analyzed legislation, which is the legal basis and basis for the application of civil liability; the peculiarities of civil liability for environmental offenses are analyzed; the grounds and procedure for applying civil liability for violations of environmental legislation are determined; the methods of determining the amount of damage for the calculation of damages caused by environmental offenses are outlined.

The application of legal responsibility for violations of environmental legislation should be considered one of the legal factors on the way to ensuring ecologically balanced nature management, compliance with environmental law and order, and environmental protection.

Key words: civil liability, legal liability, natural environment, damages, environmental damages.

Постановка проблеми та її актуальність. Питання безпеки навколишнього природного середовища, охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів є важливими напрямками

державної екологічної політики та визначають стратегію діяльності держави в сфері біологічної безпеки та біологічного захисту, збереження безпечного стану навколишнього природного середовища. Нині

актуальність цього питання дедалі більше зростає, що пов'язане як із загрозливою діяльністю людини та підприємства, а також у зв'язку з військовими діями, руйнуваннями інфраструктури та завданням шкоди небезпечним підприємствам, що в результаті спричиняють забруднення водних, земельних, лісових ресурсів, погіршення якості атмосферного повітря тощо.

Метою державної екологічної політики є досягнення доброго стану довкілля шляхом запровадження екосистемного підходу до всіх напрямів соціально-економічного розвитку України з метою забезпечення конституційного права кожного громадянина України на чисте та безпечне довкілля, впровадження збалансованого природокористування і збереження та відновлення природних екосистем. Одним із напрямів забезпечення державної екологічної політики є встановлення юридичної відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання юридичної відповідальності в галузі охорони довкілля були предметом дослідження таких науковців як В. Андрейцев, В. Андропова, С. Артем'єв, А. Бобкова, М. Бринчука, Є. Віленської, Є. Дидоренка, Н. Кобецької, М. Краснової, Н. Малишевої, Т. Оверковська, Н. Опольська, М. Орлової, Б. Розовського, М. Сарапіної, Ю. Шемшученка та інших. Однак залишаються не розглянутими деякі питання юридичної відповідальності, що стосуються відшкодування шкоди за цивільним законодавством, питання компенсації та її розміру.

Метою статті є дослідження питання цивільно-правової відповідальності за порушення екологічного законодавства, питання відшкодування шкоди за цивільним законодавством та визначення шляхів удосконалення правового регулювання в цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Серед міжнародних актів, що закріплюють основні екологічні права громадян виділяють Стокгольмську декларацію (1972), Конвенцію про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті (1991), Декларацію Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку (1992), Рамкову конвенцію ООН про зміну клімату (1992), Конвенцію про біологічне різноманіття (1992), Конвенцію про цивільну відповідальність за екологічну шкоду (1993), Конвенцію про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Оргуська конвенція) (1998) тощо.

Екологічна політика України визначена Основними напрямами державної політики в галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, затвердженими постановою Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. На стратегічному рівні пріоритети екологічної політики визначені Законом України «Про основні засади

(стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28 лютого 2019 р.

Відповідно до норм Конституції України:

– забезпечення екологічної безпеки й підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду українського народу є обов'язком держави (ст. 16);

– кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена (ст. 50);

– кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодувати завдані ним збитки (ст. 66) [1].

Право громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля є абсолютним та невід'ємним, якому відповідає абсолютний обов'язок усіх утримуватися від порушення цього права; забезпечується державою шляхом встановлення відповідальності та санкцій за порушення екологічного законодавства.

Реалізація права на безпечне довкілля передбачена безпосередньо нормами Цивільного Кодексу України у ст.293, за якою кожна особа має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, право на достовірну інформацію про стан довкілля. Будь-яка діяльність особи, що призводить до нищення, псування, забруднення довкілля, є незаконною, а тому кожен має право вимагати припинення такої діяльності. Якщо ж така діяльність завдає шкоди довкіллю, вона може бути припинена за рішенням суду.

Конституційні права громадян деталізовані в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища», зокрема кожний громадянин України, відповідно до ст.9 має право на: безпечне для його життя та здоров'я навколишнє природне середовище; участь в розробці та здійсненні заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального і комплексного використання природних ресурсів; подання до суду позовів до державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян про відшкодування шкоди, заподіяної їм здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище тощо [2].

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» Україна гарантує своїм громадянам реалізацію екологічних прав, наданих їм законодавством. Стаття 12 Закону встановлює й обов'язки громадян у галузі охорони навколишнього природного середовища. А саме, громадяни України зобов'язані: а) берегти природу, охороняти, раціонально використовувати її багатства відповідно до вимог законодавства про охорону

навколишнього природного середовища; б) здійснювати діяльність з додержанням вимог екологічної безпеки, інших екологічних нормативів та лімітів використання природних ресурсів; в) не порушувати екологічні права і законні інтереси інших суб'єктів; г) вносити штрафи за екологічні правопорушення; д) компенсувати шкоду, заподіяну забрудненням та іншим негативним впливом на навколишнє природне середовище тощо [2].

Юридична відповідальність є важливим елементом правового регулювання суспільних відносин, сутність якої полягає в цілеспрямованому впливі на поведінку осіб за допомогою юридичних засобів.

Як випливає з аналізу наукових джерел, багато сучасних теоретиків права, як вітчизняних, так і зарубіжних, використовують започатковану ще в ХХ ст. концепцію юридичної відповідальності, відповідно до якої відповідальність розглядають у позитивному (перспективному) та негативному (ретроспективному) значеннях [3]. Перспективна (позитивна) юридична відповідальність – це сумлінне виконання своїх обов'язків перед суспільством, правовою державою, колективом людей та окремою особою. Ретроспективна ж (негативна) юридична відповідальність – це специфічні правовідносини між державою і правопорушником унаслідок державно-правового примусу, що характеризуються засудженням протиправного діяння і суб'єкта правопорушення, покладанням на правопорушника обов'язку зазнати позбавлення волі й несприятливих наслідків особистого, майнового, організаційного характеру за скоєне правопорушення.

Ведучи мову про ретроспективну відповідальність, яка характеризується державно-правовим примусом, негативною реакцією держави на правопорушення і суб'єкта, винного в його скоєнні та обов'язком правопорушника зазнавати несприятливі наслідки за його протиправну поведінку – не виникає дискусій про віднесення її до змісту категорії юридичної відповідальності. Щодо позитивної юридичної відповідальності, яка розглядається як самостійне, сумлінне, активне виконання обов'язків, добровільне слідування приписам норм права, – тут зустрічається неоднозначне ставлення.

Б.Т. Базилев розглядає позитивну юридичну відповідальність як категорію, в межах якої держава від імені суспільства на нормотворчому рівні встановлює певний абстрактний обов'язок для суб'єктів правовідносин виконувати покладені на них зобов'язання [4, с. 43], тобто він заперечує існування позитивної відповідальності як окремого виду, зводячи її існування до певного роду правовідносин. Таку позицію підтримує М.М. Марченко, який категорично виключає її існування, вказуючи, що її сутність полягає у виконанні покладених на суб'єкта права обов'язків і непорушенні заборон, передбачених нормами права [5, с. 631]. Протилежною є думка

А.В. Маркіна, який зазначає, що будь-яка юридична відповідальність до моменту її застосування за вчинення правопорушення зо своєю природою є перспективною [6, с. 117]. На думку М. Скригонюка, феномен відповідальності об'єднує не тільки юридичний, а й моральний та політичний види покладених на особу або взятих особою обов'язків відповідальності за вчинене діяння у певній сфері суспільних відносин [7].

Зведення юридичної відповідальності лише до ретроспективної, на нашу думку, є одностороннім підходом. Саме в поєднанні перспективного та ретроспективного аспектів відбуватиметься ефективне виконання суб'єктами своїх прав та обов'язків, що відбуватиметься не лише заходами примусу та вимогами санкцій, а й методами переконання та заохочення, контролю і обліку, виховання і перевиховання.

Слушно вважати, що юридична відповідальність як цілісна категорія, створена з якісних підсистем, включає позитивний (перспективний) і негативний (ретроспективний) аспекти, що у своїй сукупності доповнюють одна одну. З огляду на це юридичну відповідальність слід розуміти як нормативну, гарантовану та забезпечену державою міру реагування останньої на дотримання, виконання, порушення норм права його суб'єктами, тобто кожним індивідом у суспільстві, що створює зв'язок між ними [8].

Імпонує визначення І.Зеленої, де юридична відповідальність – це багатоаспектне правове явище, що ґрунтується на певних нормативних приписах, має регулятивний та/або охоронний характер і знаходить своє вираження або в дотриманні певних правових правил поведінки щодо їх не порушення (тобто обмеження дій особи задля певного блага), або в застосуванні до правопорушника відповідного виду примусу (тобто настання для особи закріплених у законодавстві негативних наслідків за скоєне правопорушення) [3, с. 23].

Сучасне європейське екологічне законодавство розрізняє два аспекти екологічної відповідальності: за попередження (запобігання) шкоди навколишньому природному середовищу (позитивна відповідальність) та за завдану шкоду шляхом здійснення ліквідаційних (відновлювальних) заходів (ретроспективна відповідальність) [9].

Юридична відповідальність за екологічні правопорушення являє собою сукупність правових засобів, встановлених законодавством, які застосовуються за порушення вимог охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки населення, умов та режиму використання природних ресурсів.

Позитивну відповідальність в екологічній сфері слід розглядати як існуючу у формі добровільного виконання фізичними та юридичними особами обов'язків та приписів, закріплених у правових нормах, щодо охорони довкілля, забезпечення раціонального використання природних ресурсів та їх

охорони, а також забезпечення екологічної безпеки. Щодо ретроспективної відповідальності – вона представлена несприятливими наслідками для порушника екологічного правопорядку в межах, встановлених екологічним законодавством за правопорушення у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

Відправною точкою юридичної відповідальності за екологічні правопорушення слід вважати норму ст. 66 Конституції України про те, що кожний зобов'язаний не завдавати шкоди природі. Невиконання встановленого конституційного екологічного обов'язку зумовлює настання для винної особи несприятливих наслідків правового характеру [1].

За порушення законодавства України про охорону навколишнього природного середовища може бути застосовано дисциплінарну, адміністративну, цивільну і кримінальну відповідальність.

Обмежуючись в даному дослідженні розглядом цивільно-правової відповідальності за порушення екологічного законодавства, слід зазначити, що нормами Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачено особливості застосування цивільної відповідальності, зокрема шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, підлягає компенсації в повному обсязі. Особи, яким завдано такої шкоди, мають право на відшкодування неодержаних прибутків за час, необхідний для відновлення здоров'я, якості навколишнього природного середовища, відтворення природних ресурсів до стану, придатного для використання за цільовим призначенням (ст. 69) [2].

Специфіка цивільно-правової відповідальності в екологічній сфері обумовлюється особливостями об'єкта правопорушення, способами обчислення і доведення шкоди, а також іншими екологічними факторами й обставинами вчинення правопорушення. Відтак сутність цивільно-правової відповідальності за екологічні правопорушення полягає в накладенні на особу, винну у порушення екологічного законодавства й здійснення екологічного правопорушення, несприятливих для неї майнових санкцій, тобто обов'язку для правопорушника відшкодувати майнову або моральну шкоду, заподіяну внаслідок порушення норм екологічного законодавства [10, с. 62].

Необхідною умовою виникнення зобов'язань щодо відшкодування заподіяної шкоди є наявність самої шкоди. В науці екологічного права таку шкоду розглядають як екологічну шкоду, що зумовлює погіршення якісного стану навколишнього природного середовища в цілому та окремих природних ресурсів. Вона може проявлятися у формі: забруднення навколишнього природного середовища, виснаження окремих природних ресурсів, шкода,

завдана здоров'ю і майну фізичних і юридичних осіб, завдання збитків власникам і користувачам природних ресурсів. Екологічна шкода може бути зумовлена дією стихійних сил природи (землетруси, повені, зсуви ґрунту тощо) чи збройним конфліктом, військовими діями.

Таким чином, шкода є необхідним елементом цивільного правопорушення, де об'єктом посягання є природні ресурси, навколишнє природне середовище, а також життя і здоров'я людини в цьому середовищі. Отже, екологічна шкода є необхідним елементом екологічного правопорушення, об'єктом посягання якого є природні ресурси, що належать власнику чи користувачу, навколишнє природне середовище як умова життєдіяльності та життя і здоров'я людини в такому середовищі.

Формами цивільно-правової відповідальності, що застосовуються за порушення екологічного законодавства є: 1) відшкодування завданої шкоди, яка випливає із договірних відносин (наприклад, договору оренди земельної ділянки); 2) відшкодування завданої шкоди, яка виникла із позадоговірних відносин (вчинення делікту).

У більшості випадків відшкодування екологічної шкоди зводиться до відшкодування заподіяних збитків. Відшкодування збитків – це санкція, встановлена нормами цивільного законодавства. Ст. 22 Цивільного кодексу України передбачає, що збитки – це: 1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода). Збитки відшкодовуються у повному обсязі, якщо договором або законом не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірі [11].

Слід зазначити, що відшкодування в установленому порядку збитків, завданих порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища, належить до економічних заходів забезпечення охорони навколишнього середовища відповідно до ст. 41 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища».

На думку науковців, екологічні збитки є особливими. Вони не обмежуються сумою реальних збитків, в них завжди переважає упущена вигода, яка у десятки разів перевищує реальні збитки. І найголовніше: екологічні збитки завдаються не лише власнику, а, що надзвичайно важливо, всьому суспільству. Наприклад, радіоактивне або інше забруднення ґрунтів призводить до вирощування токсично забрудненої сільськогосподарської продукції, що, в свою чергу, завдає шкоди здоров'ю людей. Така шкода, на відміну від цивільної, може виявити себе не одразу, а через багато років [12, с. 13].

Цивільним законодавством передбачена можливість відшкодування не тільки майнової, а і моральної шкоди, яка завдана порушенням прав особи. Так, згідно зі ст. 23 Цивільного кодексу України моральна шкода полягає: 1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї, яленів її сім'ї чи близьких родичів; 3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; 4) у приниженні честі, гідності, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи [11]. Чинним законодавством допускається відшкодування завданої моральної шкоди у грошовому вимірі, іншим майном або у інший спосіб. Однак у кожному випадку суд повинен враховувати конкретні обставини справи, які, на його думку, мають суттєве значення для розгляду справи. Моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування.

Основою проблемою, яка постає при вирішенні питання про відшкодування шкоди є визначення її розміру, який встановлюється у особливий спосіб та порядок відповідно до норм спеціальних нормативних актів. встановлюється спеціальними нормативними актами. Забезпечення такого порядку зумовлює необхідності застосування спеціальних методів обчислення розміру шкоди, завданої навколишньому природному середовищу та його окремим елементам.

Для обчислення збитків, заподіяних екологічними правопорушеннями, застосовуються наступні способи визначення розміру шкоди:

1) нормативний спосіб передбачає визначення розмірів плати і стягнення платежів за забруднення навколишнього середовища у відповідності до положень Податкового кодексу України;

2) розрахунковий спосіб обумовлюється обчисленням збитків, заподіяних природним ресурсам порушенням правил їх використання, на підставі відповідних методик (Методика визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засмічення земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства від 27 жовтня 1997 року; Методика визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу від 9 вересня 2020 року; Методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів від 20 липня 2009 р тощо);

3) таксовий спосіб обумовлюється обрахуванням збитків, заподіяних природним ресурсам внаслідок

порушення екологічного законодавства, застосуванням визначених органами державної влади такс, тобто розміру вартості одиниці природного ресурсу певного виду. На застосуванні такс ґрунтується відшкодування шкоди, завданої знищенням лісу, незаконним полюванням і рибальством, знищенням і пошкодженням дерев та інших земних насаджень у містах і селищах (Постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2008 року № 665 «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу»; Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 541 «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд» тощо);

4) затратний спосіб передбачає обчислення збитків за фактичними затратами на відновлення порушеного стану навколишнього природного середовища і здоров'я людини. Затратний спосіб застосовується коли немає відповідних такс або методик розрахунку шкоди. Такий спосіб дозволяє компенсувати шкоду, по-перше, у випадках заподіяння збитків, завданих у результаті правомірних дій – при вилученні природних ресурсів для державних або суспільних потреб, заподіяних проведенням природо господарських заходів, припиненням або зміною умов природокористування, або, по-друге, у випадках погіршення якості земель, лісових угідь, водних об'єктів у результаті негативного впливу, викликаного діяльністю підприємств, установ, організацій і громадян [10, с. 75-79].

В разі якщо порядок відшкодування збитків не регулюється екологічним законодавством, застосовуються загальні положення цивільного законодавства України про відшкодування шкоди. Майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала (ст. 1166 Цивільного кодексу України) [11].

Ще однією особливістю цивільно-правової відповідальності за шкоду заподіяну навколишньому природному середовищу або природним ресурсам, полягає в тому, що мають бути відшкодовані як майбутні витрати природокористувачів на відновлення відповідних природних ресурсів, так і державні витрати щодо відновлення якості навколишнього природного середовища. Тому цивільно-правова відповідальність може бути застосована разом з іншими видами юридичної відповідальності, оскільки застосування дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності за своєю юридичною природою є заходами стягнення, а не відшкодування шкоди, хоча в багатьох випадках ці стягнення мають майновий характер (позбавлення премії, штраф, конфіскація) [10, с. 64-65].

Таким чином, особливостями цивільно-правової відповідальності за екологічні правопорушення є: 1) наявність екологічної шкоди, яка є необхідним елементом екологічного правопорушення; 2) можливість застосування її разом з іншими видами юридичної відповідальності; 3) юридичною основою застосування відповідальності є положення екологічного законодавства України, підставою відповідальності є порушення вимог екологічного законодавства; 4) застосування спеціальних методів обчислення розміру збитків, завданих природним ресурсам, що передбачені спеціальними нормативними актами; 5) обов'язок відшкодувати заподіяну шкоду якісному стану природним ресурсам у повному обсязі; 6) можливість застосування відповідальності без встановлення вини особи, що заподіяла шкоду якісному стану природних ресурсів.

Висновки. Дослідження юридичної відповідальності є невід'ємним при розгляді питання про охорону навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки та раціонального використання природних ресурсів. Збереження довкілля, захист від нераціонального використання та різного роду забруднень завжди було пріоритетним напрямком у екологічній політиці держави, проте наявні процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили важливість цих завдань.

Нині Україні доводиться стикатися з набагато серйознішими проблемами екологічного характеру, від вирішення яких залежить життя і здоров'я людей, біологічна безпека та біологічне різноманіття. Військові дії на території України, зокрема агресія російської федерації, спричиняє непоправні наслідки для навколишнього природного середовища в цілому та окремих природних ресурсів у зв'язку із щоденною руйнацією інфраструктури та

підприємств, в тому числі, небезпечних, масовими захороненнями на наших територіях, підривами та пожежами лісів та полів, що у свою чергу забруднює чи погіршує абсолютно всі природні ресурси держави. Все це несе катастрофічні та неминучі перетворення в навколишньому середовищі. Тому питання позитивної відповідальності актуалізується дедалі більше. Кожен громадянин України, кожне підприємство має забезпечити сумлінне виконання прав та обов'язків, передбачених екологічним законодавством, а кожен природоохоронний об'єкт нині повинен набути особливого захисту та підпадати під контроль та моніторинг.

З боку держави необхідна максимальна підтримка та взаємодія в сфері довкілля, визначення пріоритетних питань захисту навколишнього природного середовища для досягнення майбутнього збалансованого (сталого) розвитку, як це передбачено у Стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 року.

Недосконала законодавча база, відсутність ефективної системи обліку та звітності, системи моніторингу у сфері управління надрами, лісами, водами, відходами спричиняє ряд проблем навколишнього природного середовища, що потребують термінового вирішення. Належне державне управління, оновлення законодавчих і нормативних актів з урахуванням рекомендації міжнародних документів, залучення інвестицій та покращення системи фінансування в цілому сприятимуть підвищенню економічної незалежності та безпеки держави. Крім того, для забезпечення безпеки на територіях, де велись активні бойові дії важливим є діяльність держави із проведення екологічного моніторингу стану територій з можливим залученням міжнародних екологічних експертів з метою оцінки екологічної ситуації.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.07.2022);
2. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#n715> (дата звернення: 15.07.2022);
3. Зелена І. Поняття інституту юридичної відповідальності у приватному праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. Вип.1. С.176-181. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/1/32.pdf> (дата звернення: 15.07.2022);
4. Базылев Б.Т. Юридическая ответственность: теоретические вопросы: Учебное пособие / Б.Т. Базылев. Красноярск: Изд-во Красноярского университета, 1985. 120 с.
5. Марченко М.Н. Теория государства и права: Учебник. / М.Н. Марченко. [2-е изд., перераб. и доп.]. М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. 640 с.
6. Маркин А.В. Перспективность ретроспективной юридической ответственности. *Вектор науки ТГУ*. 2010. № 3. С. 117-120.
7. Скригонюк М. І. Плебсологічна філософсько-правова оцінка конституційної та інших видів юридичної відповідальності української держави перед людиною за свою діяльність. *Публічне право*. 2014. № 4. С. 190–198.
8. Мерник Є.О., Стоян Є.О. Позитивна відповідальність особи та держави (діалектичний зв'язок) *Знання європейського права*. 2021. № 2, С. 21-25. URL: <http://chernvisn.onua.edu.ua/index.php/chern/article/view/197/274> (дата звернення: 15.07.2022);
9. Про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди: Директива 2004/35/ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС від 21 квітня 2004 року: міжнародний документ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_965#Text (дата звернення: 16.07.2022);
10. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення: навч. посіб. / Т.К. Оверковська, Н.М. Опольська; Вінн. нац. аграр. ун-т. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2020. 252 с.
11. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-ІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 14.07.2022);
12. Титова Н.І. Землі як об'єкт правового регулювання. *Право України*. 1998. № 4. С. 10-15.